

סימן יט דו"ד בין אלמנה ליורשים

ראשי פרקים

- א. חובת הראיה כשיש רישום בטאבו
- ב. תפס מיורשים בחובו
- ג. אם יכולה האלמנה להשביע את היורשים היסת
- ד. אי פרוט הדירה בצואת המנוח
- ה. חתימת המנוח על ניר חלק
- ו. נאמנות אלמנה הנושאת ונותנת בתוך הבית
- ז. חשבון עו"ש משותף
- ח. הוראת מוטב בקופת גמל
- ט. זכות אלמנה למזונות
- י. כשהאלמנה מוטבת בצוואה
- יא. מדור אלמנה

המנוח ראובן ז"ל חילק בצואתו (שאושרה מחיים ע"י ביה"ד בת"א) את רכושו בין אלמנתו (בזיווג שני) לארבעת ילדיו. בין ילדי המנוח ואלמנתו, התגלעו חילוקי דעות במספר ענינים:

א. האם הצוואה חלה גם על דירה נוספת, הרשומה מחציתה ע"ש המנוח, כשהאלמנה טוענת שהדירה נקנתה בכספה.

ב. יורשי המנוח טוענים שהאלמנה לקחה במהלך שבעת ימי האבל סכום של \$7,000 שהיו מוחבאים בארון.

ג. לאחר פטירת המנוח משכה האלמנה מחשבון עו"ש בבנק המזרחי בת"א סך של \$30,000 ש"ח.

ד. האלמנה תובעת מזונות וזכות מדור בדירה המשותפת.

ועתה אביא את פרטי התביעות הנ"ל.

הדירה הנוספת. האלמנה טוענת שדירה זו נקנתה מכספי העזבון של בעלה הראשון. לדבריה - בעלה השני נתן לרכישת הדירה רק כ- 5% מהסכום שהיה חסר לקניית הדירה. לצידוק דבריה מביאה האלמנה שתי הוכחות: 1. המנוח פרט בצואתו את דירת המגורים הרשומה על-שמו, מדוע לא פרט גם את הדירה הנוספת. 2. האלמנה הביאה עד (ר' ר.) שהעיד שבעבר (לפני מספר שנים) פנתה אליו האלמנה בבקשה שידבר עם בעלה שידאג לרישום הדירה הנ"ל כולה על-שמה. הבעל ענה לו, שאף שנתן עבור קניית הדירה סכום נמוך, מ"מ בעלה הראשון של אשתו (עימו היה בקשרי מסחר) היה חייב לו סכום שהיה שווה בערכו למחצית הדירה הנ"ל, וע"כ רשם את מחצית

הדירה על-שמו.

בן האלמנה סיפר לביה"ד שיש בידו נייר חלק ועליו חתימתו של המנוח. לדבריו - ימים ספורים קודם מיתתו, פנה בן האלמנה למנוח שיכתוב מפורשות שהדירה שייכת לאלמנה בלבד. לדבריו - המנוח חתם על הנייר ואמר לו שיכול לרשום מה שרוצה. בן האלמנה לא רשם דבר, אולם טוען שעצם המוחזקות בנייר זה עם חתימת המנוח, מהווה ראיה לטענתו.

ילדי המנוח משיבים, שבצואתו, לאחר שפרט את סוגי הנכסים, כלל: "כל רכושי מכל סוג שהוא". לאמור, בהכללה זו כלל המנוח גם את הדירה נשוא המחלוקת. באשר לעדות העד, טוענים יורשי המנוח שאכן הדבר רק מחזק את טענתם שהמנוח גרס שמחצית הדירה שייכת לו. הם מודים שבמהלך השנים היו מדי פעם מחלוקות סביב דירה זו, אך תמיד דעת אביהם היתה שמחצית הדירה שייכת לו, מן הדין.

\$7000 שנלקחו ע"י האלמנה. האלמנה הודתה שנטלה חבילה של דולארים מהארון. לדבריה - היה בחבילה \$7000 וכסף זה היה שייך לה. לדבריה - בעלה המנוח היה נוהג ליטול את דמי הביטוח לאומי שהגיעו לה, ולתת לה דולארים תמורתם. את הדולארים החביאה בארון, ובמהלך השבעה העבירה אותם לבתה. ילדי המנוח טוענים שמסתבר שכסף זה שהיה מוחבא בארון, היה שייך לאביהם.

30,000 ש"ח שנמשכו מחשבון העו"ש. לטענת האלמנה מדובר בחשבון עו"ש משותף (או/ו) לה ולבעלה המנוח. לדבריה זכותה למשוך כספים מחשבון זה, גם ללא צו ירושה וגם בניגוד לצוואה, וראיה - שהבנק, שידע על פטירת אחד מבעלי החשבון, איפשר לה למשוך את הכסף מחשבון זה. היורשים טוענים שהצוואה חלה אף על סכום זה.

מזונות אלמנה ומדור. האלמנה טוענת שזכותה לקבל מזונות אלמנה, וכן לגור בדירה המשותפת, עד אריכות ימים ושנים. ילדי המנוח טוענים שלא אלמנה יש דירה נוספת וכן הכנסות נוספות, מה עוד שלאחר שקיבלה חמישית מעזבון המנוח, היה בכך גם סילוק מזכויותיה כאלמנה, אולם לפני משורת הדין אין הם דורשים שתפנה את המדור אלא רק לדחות את תביעתה למזונות.

א. חובת הראיה כשיש רישום בטאבו

הרא"ש בתש"י (צו, ד), כתב וז"ל:

"וששאלת, אשה שטוענת על קצת קרקעות שהניח בעלה שהם חצים משלה, כי בעלה קנה חצים משל מעותיה שנפלו לה מבית אביה, והשטר כתוב בשם שניהם. יראה שכל הקרקעות שקנה בעלה והשטרות כתובין גם בשם האשה, שהקרקעות חצים שלה, כי אדם הקונה קרקע אין דרך שיכתוב את אשתו בשטר הקניה, וזה שכתב שם אשתו, ניכרין הדברים שחצי דמי הקרקע הן משלה. אם היה שטר הקניה כתוב כולו על שמה, הדבר ידוע שהקרקע היה שלה, מה לי כולו מה לי חציו. נדון זה הוי כאילו נכתב השטר לאיניש דעלמא, מה לי אשתו ומה לי איניש דעלמא."

דברי הרא"ש הובאו להלכה בחו"מ ס, יב. מדברי הרא"ש עולה, שכאשר קרקעות המוחזקות לבעל, רשומות בשטר חלקם ע"ש האשה או ע"ש איניש דעלמא, היות שאין דרך שאדם יכתוב שטר ע"ש אחר, הקרקעות מוחזקות לכתוב בשטר. לפי דברי הרא"ש

יש חשיבות לרישום בשטר, והרישום מהווה הוכחה לטענת הכתוב בשטר שהקרקע נקנתה גם (או רק) מכספו (בהתאם לחלקיות הרשומה בשטר).

אמנם הרשב"א בתש"י (סי' תתקנ"ז) פסק שאין הרישום מהווה ראיה, אא"כ מוחזקת האשה שיש לה נכסים משלה, וז"ל:

"אבל אם היא טוענת שקנתה שנפלו לה מבית אביה, רואים אם מוחזקת בכך שיש לה נכסי מלוג אם לאו, ואם הוחזקה בכך וטוענת כן, הדין עמה. אבל אם אינה מוחזקת בכך, אינה נאמנת ואפילו בשבועה, לפי שכל מה שיש לאשה הוא בחזקת הבעל."

כדברי הרשב"א פסק הש"ך בחו"מ ס, לט, וכן סב, ז. מדברי הרשב"א מבואר דכאשר האשה אינה מוחזקת בנכסי מלוג, יש חזקה שהממון הוא של הבעל, וחזקה זו גוברת על החזקה שאין רגילות לכתוב שטר ע"ש מי שאינו שלו, דאיכא טעמא רבה שכתב הבעל על-שמה, דלגלויי זוזי בעי וכמש"כ הרשב"א שם. הרשב"א לא חולק בעקרון על דברי הרא"ש שהרישום מהווה ראיה. הרשב"א סובר שרישום ע"ש אשה שנעשה ע"י הבעל, לא מהווה ראיה לבעלות. אך במציאות של רישום של האשה ע"ש הבעל, או במציאות של רישום ע"ש איניש דעלמא, גם הרשב"א יודה שהרישום מהווה ראיה.

לנושא הרישום בטאבו, יש נפקויות שונות. אחת הנפקויות שנידונה בחלק א לב/ד הינה ביחס לתקפות קניית מקרקעין כשלא נרשמה העיסקה בטאבו. הובאה מחלוקת הפוסקים, האם הרישום בטאבו מעכב את חלות הקנין, ומסקנת הדברים - שאף לסוברים שאין הרישום מעכב, מ"מ היות ובמציאות דברי ימינו אין מי שיקנה קרקע ללא שיזהיר בטאבו, כשלא רשם הערת אזהרה הוי חסרון בגמירות דעת. וראיתי לגרי"י בלוי שליט"א (פתחי חושן, קנינים, עמ' ס, ד"ה ולענ"ד), לאחר שהביא את דעות הפוסקים, כתב וז"ל:

"ולענ"ד יש לעיין בזה, שבזמננו נראה שהדינא דמלכותא לרשום בטאבו אינו רצון המלכות בלבד בלא טעם אלא תקנה לטובת התושבים, שכל שלא נרשם בטאבו יכול המוכר לחזור ולמכור לאחר, ואפילו אם נאמר שאין חוששים שימכור דבר שאינו שלו, עכ"פ יכול למשכן או שכבר משכן הקרקע להלוואה, ולבסוף כשלא יהיה לו ממה לשלם, יוכל המלוה לגבות הקרקע, ואף אם הלוקח יוכיח שקנה בכסף מלא, כל שלא נרשם בטאבו הקרקע שייכת למלוה הממשכן, וע"כ תיקנו שכל עיסקא בקרקע תרשם בטאבו כדי שלא יבואו להוצאת הקרקע שלא כדין, והרי בדינא דמלכותא שהוא לתקנת התושבים נראה דעת רוב הפוסקים דדינא דמלכותא דינא אף בין ישראל לישראל, ונמצא שתקנת הרישום בטאבו דינא הוא. (ומ"מ אפשר שיכול להבטיח זכותו בקרקע ע"י רישום הערת אזהרה על זכויותיו, ואפשר שגם זה חשיב כרישום בטאבו לענין סמיכות דעת, אלא שצריך לברר עד כמה מועיל הערת אזהרה)."

מדברי הגר"י בלוי עולה ברור שיש עיכוב בחלות הקנין כל שלא נרשמה לכל הפחות הערת אזהרה בטאבו, וזאת מחמת חסרון בקנין מחמת הדינא דמלכותא שהיא תקנת הלקוחות לטובת התושבים.

אולם בנדו"ד אין אנו צריכים להגיע לחסרון בחלות הקנין, דהרי גם הסוברים שאין מניעה בחלות הקנין יודו שהטאבו משמש לכל הפחות שטר ראיה על היותו בעלים על הקרקע. ואף שראיה זו ניתנת להיסתר ע"י עדים ושטר - שמכר לאחר את

הקרקע שבבעלותו, מ"מ גם שטר ראייה ניתן לסותרו ע"י ראייה שמכר הקרקע אח"כ, ולכן חובת הראייה היא על הטוען נגד הרישום בטאבו. ואף שטוענת האלמנה שמחתה בבעלה על אי רישום כל הדירה על-שמה, מ"מ מחאה אינה מועלת אלא שלא יוכל לטעון המחזיק שטר היה לי ואבד, דכוחה של המחאה רק לבטל חזקת ג' שנים, אך כאשר הדירה רשומה בטאבו, הרי זה כשטר ראייה על הבעלות, ואין הוא זקוק לחזקת ג שנים.

ואכן נושא זה נידון כבר בבתי הדין הרבניים, וכבר הזכיר ב"כ ילדי המנוח בסיכומיו את האמור בפד"ר כרך א עמ' 117. פסק דין זה מופיע בספרו של הגר"א גולדשמידט זצ"ל "עזר המשפט" סי' לג, וז"ל:

"הרישום מורה, שזה ששילם או שילם יותר, נתן את היתרה בחלקו במתנה לשני. לכן אין לבטל בזמן הזה רישום המקנה ומחזיק בעלות לזה שנרשם על-שמו, מתוך ספקות אולי לא היתה הכוונה למתנה."

מקורות נוספים בנידון (שלא הובאו בסיכומי ב"כ ילדי המנוח) נמצא בדברי הגר"ש טנא זצ"ל בספרו "ברכת שלמה" חחו"מ סי' טז. ואף ששם הסיק שיכול הבעל להשביע את האשה או לחייבה בקבלת חרם שהדירה נרכשה מכספה (כשהדירה רשומה רק על-שמה של האשה), קבלת חרם ושבועה לא שייך בנדו"ד כיון שהדיון כאן עם יורשים ולא שייך שבועה ביורשים וכמו שיתבאר להלן.

וראה עוד במש"כ הגר"ש ורנר זצ"ל בספרו "משפטי שמואל" סי' ל, לאחר שהביא את מחלוקת הרא"ש והרשב"א הנ"ל והסבר דבריהם, כתב וז"ל:

"לאור הנ"ל יוצא שאם טוען אחד הצדדים שאמנם לא השתתף ברכישת הדירה אלא שמכיון שנרשם על-שמו הרי שנתנו לו במתנה חלק זה על ידי הרישום, יש בזה לפוסקים דעות שונות וצ"ע למעשה. אבל אם טוען שהרישום על-שמו הוא מפני שנרכש בכספו הוא, הרי זה טענה ונאמן על זה עד שיוכיח הצד השני שהוא הוא אשר ממך את עסקת הנכס."

ב"כ האלמנה בסיכומיו מביא את פסק הדין של ביה"ד הרבני העליון בהרכב: הגר"ש אלישיב שליט"א, הגר"ס עבודי והגר"א גולדשמידט זצ"ל (פד"ר כרך ו, עמ' 257 ולהלן). אולם מעיון בפסה"ד הנ"ל נראה שהביא ראייה לסתור. הנדון שם באשה שהדירה רשומה כולה על שמה, וטוענת שהדירה נרכשה מכספה. ופסקו שנאמנת בטענתה מפני שלא שכח שבעל ירשום את הדירה שנקנתה מכספו, ע"ש האשה. חזינן שביה"ד העליון הלך אחר הרישום בטאבו כהוכחה לבעלות, וסתר את טענת הבעל שרצה לטעון כנגד הוכחה זו. והוא הדין לראייה שהביא משו"ת מנחת יצחק ח"ח סי' קכח. משם מבואר שהמנחת יצחק ראה ברישום בטאבו הוכחה לבעלות.

לאור האמור לעיל על האלמנה מוטלת חובת ההוכחה שהדירה נקנתה בכספים שלה, ושהרישום נעשה ברמאות. ועתה נפנה לדון בראיות שהביאה לביסוס טענותיה.

ב. תפס מיורשים בחובו

ביחס לעדותו של העד - ראשית, אין לעדותו של עד אחד בקרקעות משקל הלכתי, דהא קיי"ל (שבועות מב, ב, חו"מ צה, א) דאין נשבעים על הקרקעות, ועד אחד אינו קם אלא לשבועה. אך אף אם שני עדים היו מעידים כעדותו, אין לפנינו עדות

שהדירה שייכת לאלמנה. העד מעיד שהמנוח הודה לו שהדירה נקנתה בכספי האלמנה (ירושה מבעלה הקודם), אך המנוח טען שבעלה הקודם של אשתו היה חייב לו כסף בשווי של מחצית דירה. לאמור - המנוח גבה את חובו באמצעות רישום מחצית הדירה על-שמו. אך היא גופה צ"ב, איך יכל המנוח לגבות חובו מיתומים, והא קיי"ל (ב"ב קעד, ב, חו"מ קח, א) שאין מלוה גובה חובו שבע"פ מיורשים אלא באחת מג' דרכים, או שציוה בחוליו, או תוך זמנו, או שנידוהו שיתן, ועיי"ש בחו"מ קח, א, דהוא הדין למלוה בכתב ידו. [ראוי לציין שע"פ דברי האלמנה, הכסף היה שייך לילדיה מכח הירושה, אך הם, משום כבודה, אפשרו לה ליטול את הכסף ולרשום את הדירה על-שמה. במידה ולא הקנו את הכסף לאלמנה בקנין המועיל, הכסף עדיין שייך ליורשים מכח ירושה, והוי של יורשים ולא של לקוחות (האלמנה), משא"כ אם היו מקנים לאלמנה. נפק"מ לענין תפיסה במלוה ע"פ, דביורשים מהני בתנאים מסוימים, ובלקוחות לא מהני. והיות והאלמנה טענה בביה"ד שהכסף שייך לילדיה, וכן חזרה הטענה בסיכומים שהגיש ב"כ, הוי הודאת בע"ד שהממון שייך ליורשים ומהני תפיסה, וכפי שיבואר להלן.] והנה בנדו"ד אף אם לא הוי באחת מג' דרכים, מ"מ בכהאי גוונא שתפס ויש לו מיגו של לקוח הוא בידי, מהני תפיסתו. וכן מצינו ביתומים קטנים, שאין נפרעים מהם אלא בתנאים מסוימים, מ"מ אם תפס - מהני תפיסתו, וכמש"פ בשו"ע חו"מ קי, ב. ואף הש"ך שם (סי"ק ה) שחולק על המחבר וסובר שכשידוע שתפס לאחר מיתה לא מהני תפיסתו, ויכול רק להעלים תפיסתו ומותר לו לתפוס ואין בכך משום גזל, אבל אם הודה בבית דין שתפס, צריך להחזיר, והסכים עימו הקצוה"ח שם בס"ק ב, מ"מ בנידו"ד הרי לא הודה בבית דין אלא בפני עד אחד, והרי כנגד הודאתו יכול לטעון משטה אני בך. ואף שנחלקו הראשונים אם יכול לטעון משטה אני בך כשהודה בפני עד אחד, עיין ברמב"ן במלחמות (סנהדרין ז, ב בעמוה"ר) ובעל המאור שם, ועיין בש"ך חו"מ פא, כב שיכול לומר קים-לי כבעל המאור שיכול לטעון טענת השטאה. [ואף לשיטת הפוסקים דלא מהני טענת השטאה אלא כשתבעוהו והודה, וכ"ד המחבר פא, ה, ועיי"ש בש"ך סי"ק יב ובקצוה"ח סי"ק ח, מ"מ כאן שהעד התבקש ע"י האלמנה לתבוע בשמה מבעלה, הוי ליה גם שליח לתביעה וגם עד להודאה, ובכהאי גוונא אמרינן הן הן שלוחיו הן הן עדי, דאף שהראשונים, ובהם התוס' בקידושין מג, ב ד"ה וכן, כתבו שלמסקנת הגמרא שם לא אמרינן בממונות הן הן שלוחיו הן הן עדי, היינו דוקא במקום ששייך נגיעה לענין להשביע את העד שבועת היסת, אך בנדו"ד לא שייכא שום נגיעה, וע"כ הוי שליח לתביעה ועד להודאה, אלא שיכול לומר קים-לי כדעת בעל המאור, וכמש"כ הש"ך]. ועוד, דבנידון מי שתפס מנכסי יתומים קטנים, במחלוקת המחבר והש"ך הנ"ל, דעת התומים והנתיבות (קי, ב) דלא כש"ך. (ונדו"ד אינו שייך למחלוקת הרמב"ם והראב"ד בפ"ז ממכירה ה"ד, אם מילוה דינו ככסף ואפשר לקנות בה קרקעות, ודעת רוב הפוסקים כראב"ד שאינו יכול, דהא בנדו"ד קנה הדירה בקנינים אחרים, ורק תפס בעבור המילוה אך לא עשה הקנין במילוה, ואכמ"ל). לכן היות ולמנוח היה מיגו של לקוח הוא בידי, יש לו נאמנות על החוב ועל תפיסתו, ואנן טענין ליורשים כל מה דמצי אבוהון למיטען.

ג. אם יכולה האלמנה להשביע את היורשים היסת

כבר כת' לעיל דלא שייך להשביע שבועה דאורייתא בקרקעות, שמועטו משבועה דאורייתא, אך השאלה אם בכגון זה יכולה האלמנה להשביע את היורשים שבועת היסת. האלמנה טענה בפני היורשים: "כולם כאן יודעים שהדירה שייכת כולה ליי". דאף דקיי"ל שאין משביעים את היורשים (שבועות מז, א): "דתני רבי אמי, 'שבועת ה' תהיה בין שניהם' ולא בין היורשין, אפשר דבכהאי גוונא יתחייבו. דהנה בגמ' שבועות מז, א, לאחר שמיטעה הגמ' יורשין משבועה דאורייתא, הקשתה הגמ', היכי דמי, אילימא דאמר ליה מנה לאבא ביד אביך, ואמר ליה חמשין וחמשין לית ליה,

מה לי הוא מה לי אבוה, דכיון שיורש טוען ברי, אמאי אינו יכול להשביעו. ומתרתת הגמ', אלא לאו דאמר ליה מנה לאבא ביד אביך, אמר ליה חמישין ידענא וחמישין לא ידענא, וחידשה התורה דבכהאי גוונא לא אמרינן ביחס ליורש מתוך שאינו יכול להשבע משלם, כדאמרינן באביו. הר"ן שם (כט, א בעמוה"ר), כתב וז"ל:

"ודאמרינן הכא מה לי הוא מה לי אבוה, היינו כגון שטוענו ברי מנה לאבא ביד אביך, שהודה אביך לאבי סמוך למיתתו בפני ובפניך, כהאי גוונא מה לי הוא מה לי אבוה. וליכא לדחוייה בשאין תובע טוען ברי לי שהוא יודע ומשום הכי פטרינהו רחמנא ליורשין, דפשיטא דפטור דמשיב אבידה הוא וקרא למה לי, דהא מודה במקצת בעלמא שהוא חייב, היינו משום שאינו מעיז פניו בפני בעל חובו שיודע בו שהוא יודע האמת. וכי מסקינן נמי, אלא לאו דאמר ליה מנה לאבא ביד אביך, היינו נמי כשהוא טוען לו בברי שהוא יודע שהיה שם בשהודה אביך לאבי, והלה אומר על הני אני זוכר ועל השאר איני יודע, דבכהאי גוונא יורשים פטורים."

מדברי הר"ן מבואר, דהא דאיתא בגמ' דחייב היורש שבועה באומר חמישים אית לך וחמישים לית לך, היינו דוקא כשטוען התובע כנגד היורש שמורישו הודה בפניו, בפני היורש והתובע, שהוא חייב, והיינו שיש כאן תביעת ברי נגד היורש, דהרי כשאינו טוען טענת ברי, יש כאן חסרון בעצם התביעה לחייב שבועה, שהרי גם הלוה לא היה חייב שבועה בטענת שמא (בשבועת מודה במקצת, משא"כ בשבועת היורשים, והוא הדין לטוען שמא ע"פ עד אחד דחייב שבועה דאורייתא לרוב הפוסקים, עיין רא"ש שבועות פ"ו ה"ה, שו"ע חו"מ עה, כג, וש"ך שם עה, פ, ואכמ"ל). ואף דאין נשבעין על הקרקעות שבועה דאורייתא, מ"מ כיון שמשביעין היסת, וכאן טוענת האלמנה טענת ברי שהיורשים יודעים, והיורשים טוענים ברי ששייך לאביהם, ולענין שבועת היסת, אף במקום שאינו יכול להשביע ליורש מדאורייתא, כגון שטוען היורש חמישים ידענא וחמישים לא ידענא, יש מקום לחייב שבועת היסת. וס"ל לר"ן דאף בטוען התובע ברי לא משביעין ליה, והש"ך (חו"מ עה, נו) רוצה לחלוק על הר"ן, דהיכא שטוענו התובע בפניך נעשה המעשה, וטוען היורש חמישים ידענא וחמישים לא ידענא, שיהיה היורש חייב שבועה דאורייתא, מ"מ כותב הש"ך דלא מצאנו לפוסקים שיפרשו כן הגמ', ובכל זאת יהיה חייב היורש בשבועת היסת, וראיה ממה שפסק בשו"ע חו"מ פח, כ, וז"ל:

"תבעו בחוב אביו והודה לו בחוב עצמו, פורע חוב עצמו שהודה בו ונשבע היסת על חוב אביו, אם טענו ודאי שהוא יודע שאביו חייב לו."

(ולדברי הש"ך הדין הינו גם כשטוען היורש איני יודע, אם התובע מכחישו שהוא יודע). לפ"ז בנדו"ד יש לכאורה לחייב את היורשים שבועת היסת.

אך נראה דזה אינו, דהא בנדו"ד האלמנה לא טענה בברי; "בפני הודה אביכם שהדירה שייכת ליי" אלא טענה בסתמא; "כולם יודעים כאן שהדירה שייכת ליי". מהדו"ד בין הצדדים נראה שכונת האלמנה לומר, שהיורשים יודעים שהיא ערערה בפני הבעל ובפני אחרים (אפילו בתקיפות) על רישום מחצית הדירה ע"ש הבעל, אך לא טענה שהבעל הודה בפני ילדיו. לאור זאת אין כאן מקום לחייב את היורשים שבועת היסת.

ד. אי פרוט הדירה בצואת המנוח

האלמנה מביאה הוכחה שהמנוח ראה את הדירה כרכושה הבלעדי, מהעובדה שלא פרט את הדירה בצוואה. וז"ל הצוואה:

"... את כל רכושי, הדירה ברח' ... ברמת-גן, מקרקעין ומטלטלין, חשבונות בנקים, נירות ערך, סחורה, זכויות, וכל רכושי שיהיה לי שעה אחת קודם מיתתי..."

לטענת האלמנה, אי פרוט הדירה נשוא המחלוקת, מהוה רגליים לדבר שהמנוח הבין שאין לו חלק ונחלה בדירה זו.

לענ"ד נראה שאף מבחינת האומדנא אין בכך ראייה חותכת, שהרי יתכן ולא הוי מילתא דרמיא עליה, וסגי לדידה שפרט "מקרקעין ... וכל רכושי". אך אף אם היה בכך אומדנא טובה ביותר, מ"מ אין בסמכותנו לפסוק ע"פ אומדנא ולהוציא מהמוחזק (עיין רי"ף כתובות מג, ב בעמוה"ר, ובשו"ע חו"מ טו, ה). מהבחינה ההלכתית אין בכוחו של הפרוט (הדירה ברמת-גן) לצמצם את פרוש הכלל שנאמר אחריו. כן למדנו מדברי הנימוק"י (ב"ב לט, א בעמוה"ר), וז"ל:

"ולענין דינא הסכים הרשב"א ז"ל דכל-שכן שהאומר נתתי או שעבדתי נכסי מקרקעי ומטלטלי, אין שטרות בכלל, שאין בכלל אלא מה שבפרט. וז"ל מקרקעי ושאר נכסים וכל שעבודן."

בדברי הרשב"א נראה לכאורה שהחילוק בין לשון "נכסי מקרקעי ומטלטלי" לבין לשון "מקרקעי ושאר נכסים", דלשון "נכסי מקרקעי ומטלטלי", כשהוא כולל ואח"כ מפרט, הפרוט בא לצמצם את הכלל, דאל"כ אמאי פרט, הרי בפרוט לא הוסיף דבר על הכלל, משא"כ כאשר מפרט ואח"כ כולל (מקרקעי ושאר נכסים) הרי בכלל הוסיף על הפרט, וע"כ אין הפרט שנאמר לפני הכלל בא לצמצם אלא לרבות. אך בר דין, נראה דהרשב"א מייירי דוקא כאשר הכלל והפרט נאמרו בחדא מחתא, כאשר לשון האומר מקשרת בין הכלל והפרט, דבכגון זה יש לחלק כנ"ל, דהוי המקרקעי ומטלטלי פירוש לנכסי, אולם כאשר אומר "נכסי ומקרקעי ומטלטלי", אף שלא הוסיף דבר, מ"מ יכול גם שלא להוסיף בשני חלקים שאינם מאוחדים, והוי זו ואין צ"ל זו, וצ"ע.

יתירה מזו - גם אם נאמר שהדירה נשוא המחלוקת אינה כלולה בשטר הצוואה, אין בכח אי הכללתה בשטר הצוואה, להפקיע את בעלותו של המנוח על מחצית הדירה, כפי שהדבר רשום אצל רשם המקרקעין. במידה והיינו מקבלים את טענת האלמנה שאין הדירה כלולה בצוואה, א"כ יש לחלק את הדירה הזו בין היורשים לפי דיני ירושה ולא לפי הצוואה, וא"כ האלמנה תפסיד את החלק בדירה שקיבלה בצואת המנוח.

ה. חתימת המנוח על ניר חלק

בן האלמנה פנה למנוח לפני פטירתו, וביקש ממנו להעביר את חלקו בדירה לטובת האלמנה. לדבריו - המנוח חתם על ניר חלק, ואמר לו; "תכתוב מה שאתה רוצה". בן האלמנה לא רשם על הניר דבר, והניר הוצג ללא כיתוב, כשעליו מתנוססת חתימת המנוח.

נושא החתימה על שטר חלק, נידון בהרחבה בחלק א ס"י כב, ואכמ"ל, אך אביא בקצרה את תוכן הדברים.

מקור הדין - מדברי הלבוש (עיר שושן מח,א), בענין ממרני שבא לפני בית דין כשהוא חתום ללא סכום, וטוען המלוה שהלוה האמינו שלא יכתוב בו אלא סכום ההלוואה, ועדיין לא כתבו, והלוה מודה שהיא חתימת ידו, אלא טוען שחתם ללוות בו ולא לזה. וסובר הלבוש שמאמינים ללוה שלא חתם על החלק, דחזקה שאין אדם חותם בכגון זה. טעם נוסף לפסול שטר זה, יש ללמוד מדברי תוס' בגיטין (ד, א ד"ה מודה) דהוי פסול בגוף השטר, ועיין בקצוה"ח מה,א. מאידך - הסמ"ע (סו"ס מח) חולק על הלבוש וסובר שדרך להאמין בכהאי גוונא. כמו-כן הובאו דעת עוד אחרונים הסוברים שאין כאן פסול בגופו של שטר.

והנה בנדו"ד שמוציא חתימה חלקה כנגד יורשים, והוא מודה שהמנוח חתם על הניר בהיותו חולה, טענין ליתמי דאפשר דלא היה אביהם בדעה צלולה ולא הבין משמעות בקשת בן האלמנה או שהופעל עליו לחץ מצד האלמנה בהיותו על ערש דוי. שהרי העברת מחצית דירה בדרך זו ובשעה זו נראית תמוהה במקצת (בלשון המעטה). מדוע לא כתב בן האלמנה לאלתר ובנוכחות המנוח שהוא מעביר את חלקו בדירה לאשתו? הרי בן האלמנה יכל לרשום את הדברים על הכתב ולהחתיים שוב את המנוח, באופן שיהיה זה שטר הכשר ע"פ דין? זאת ועוד, כיון שלדעת הלבוש, במציאות שאין המתחייב מודה שהאמינו, אין תוקף לחתימתו על החלק, א"כ בנדו"ד שהמנוח לא הודה שהאמינו, ולא ידעינן כיצד הגיעה חתימה זו ליד בן האלמנה, יכולים היורשים לטעון טענת קים-לי כדעת הלבוש. ובפרט שיש פוסקים הסוברים שחתימה על החלק הוי פסול בגופו, וכמש"כ הקצוה"ח מה,א.

באשר לטענה שהאלמנה לא ידעה על מה היא חותמת, והיא האמינה למנוח "כמו לאלוקים". עיין בתש"י הרשב"א המיוחסות לרמב"ן סי' עז שדן במי שחתם וטוען שלא יודע לקרוא, "מ"מ מתחייב הוא עתה בכל מה שכתוב בו, כיון שלא חשש לקרותו וסמך על הסופר, שכל הסומך על נאמנות אחרים הרי הוא גומר בדעתו להתחייב בכל מה שיאמר מי שהאמין על עצמו". ומבואר בדברי הרמב"ן שנאמנות זו הינה כנאמנות של שלישי. וכ"פ המחבר בשו"ע חו"מ מה,ג. ועי"ע בתש"י הרשב"א ח"א סי' תרכט לאור זאת חתימתה של האלמנה על חוזה הרכישה שבו רשום המנוח כבעלים על מחצית הדירה כמוה כהתחייבות, אף שלא הבינה את הכתוב ולא ידעה לקרוא, ואדרבא - האמונה שנתנה במנוח היא הנותנת את התחייבותה.

לאור כל האמור לעיל, יש להעמיד את מחצית הדירה נשוא התביעה בחזקת המנוח, ויש להחיל את הוראות הצוואה אף על חלקו של המנוח בדירה זו.

ו. נאמנות אלמנה הנושאת ונותנת בתוך הבית

לפי העובדות שעלו בפנינו, במהלך שבעת ימי האבל נטלה האלמנה מאחד מארונות הבגדים חבילה, שבה היו ככל הנראה דולארים. הדבר היה בנוכחות ילדי המנוח, ולאחר השבעה, כשפנו לאלמנה בבקשת הסברים, הודתה האלמנה שהיה בחבילה סכום של \$7000, אך לדבריה הכסף היה שייך לה, מאחר ובעלה היה נוהג לתת לה את הדולארים בתמורה לדמי הביטוח הלאומי שקיבלה.

איתא בגמ' ב"ב נב,ב, האשה שהיא נושאת ונותנת בתוך הבית והיו אונות ושטרות יוצאים על-שמה, ואמרה שלי הן שנפלו לי מבית אבי אבא או מבית אבי אמא, עליה להביא ראיה. ומהות הראיה מבוארת שם ביחס לאח שנושא ונותן בנכסי הירושה, שעליו להביא ראיה שיש לו ממון מיוחד, כגון שנפלה לו ירושה מאבי אמו, עיי"ש ברשב"ם ד"ה ראיה בעדים. וכך פסק הרמב"ם בהל' נחלות (ט,ז), וז"ל:

"וכן אלמנה שהיתה נושאה ונותנת בנכסי יתומים, והיו אונות ושטרות יוצאים על-שמה ואמרה מירושה נפלו לי או מציאה מצאתי או מתנה ניתנה לי, עליה להביא ראיה. ואם יש לה נדוניה ואמרה מנדוניתי לקחתי נאמנת. אבל אם אין לה נדוניה ולא הביאה ראיה, הרי הכל בחזקת היורשין."

ואין חילוק בין שטרות למטלטלין או כספים, וכמש"פ בשו"ע חו"מ סב,א, ועיי"ש בסמ"ע ס"ק ג בחילוק שבין מטלטלין לשטרות. ואף שבנדו"ד תפסה כבר, עיין בש"ך סב,ה דס"ל כרמ"ה דלא מהני תפיסה, דלא כבעה"ת.

ולכאורה בנדו"ד ידוע שלאמנה היה ממון מיוחד, הן מכח העובדה שקיבלה פיצויים מגרמניה, והן מקצבת זיקנה מהביטוח הלאומי. ואם ישאל השואל, הרי מעשי ידיה לבעלה, וכל מתנה שמקבלת הרי זה נכסי מלוג. ראשית, יכולה היא לקחת גם נכסי מלוג ששייכים לה, דהא הוי נדונייתה וטוענת מנדוניתי כספים אלו, וכמש"כ הרמב"ם. אך דל מהכא, היות ומקובל בין זוגות הנישאים בזיווג שני שכספי הפיצויים שמקבלת האשה שייכים לאשה לבדה ואין לבעלה רשות בהן, וכל הנושא אשה, על-דעת המנהג הוא נושא. ואף אם אפשר לחלוק על קביעה זו, מ"מ לענין קצבת הזיקנה שמקבלים מהביטוח הלאומי, יש בהחלט להגדיר כספים אלו כמתנה לאשה לבדה ("על מנת שאין לבעלך רשות בהם"), שהיות והביטוח הלאומי נותן את הכסף לאשה, והנתינה היא ע"פ החוק, והחוק החילוני סבור שיש לאשה קנין עצמאי (חוק שיווי זכויות האשה תשי"א), הרי שכוונת הנותן (המדנינה) לתת לאשה, מבלי שהכספים יעברו אוטומטית לבעל (כפי ההלכה). לכן בעצם קבלת קצבת הזקנה, יש לאשה ראיה שיש לה ממון מיוחד. ואף אם אין הממון המיוחד מגיע לסכום הממון שתפסה, מ"מ היות ויש לה ממון מיוחד, נאמנת לטעון שהממון שלה, וכמש"כ הש"ך סב,ד, וז"ל:

"משמע אפילו אינו עולה כשעור השטרות ההם, וכמש"כ ב"י בשם הג"א בשם הר"מ כהן וראב"ן וריב"ן, דמספק תלין להעמיד הממון בידם, כדאמרינן לקמן אימור מעיסתו קמץ."

הרי שאפילו לא הגיע סך הממון המיוחד למה שנטלה, מ"מ נאמנת. ובנדו"ד הגיע סך הממון המיוחד מעבר ל-7000\$.

ואין נדו"ד דומה למש"כ הרמב"ם בהלי' אישות (כב,לא):

"אמרה לו, אתה נתת לי מתנה, נשבעת שבועת היסת שנתן לה הבעל, ואינו אוכל פירותיהן."

ועיי"ש ברב המגיד שנאמנת מטעם שאין האשה מעיזה פניה בפני בעלה. לפ"ז באלמנה, שאין היא אומרת כן בפני בעלה, אינה נאמנת. וכ"כ הש"ך חו"מ סב,ו (בד"ה וראיתי ברב המגיד). ושם היא טוענת שהבעל נתן לה מתנה, ע"כ באלמנה אינה נאמנת, משא"כ כאן שטוענת שהבעל החליף לה את הממון המיוחד לדולארים, בכהאי גוונא אין הנאמנות מטעם חזקה שאינה מעיזה, דדוקא התם שהממון המיוחד מקורו מהבעל, צריכים אנו לחזקה שאינה מעיזה, אך כשמוכיחה שיש לה ממון מיוחד, נאמנותה אינה נסמכת על החזקה הנ"ל.

באשר לטענת הבנות שהאשה הוחזקה ככפרנית עקב הסתירות שבדבריה, נלענ"ד שהסתירות נבעו מהתרגשות - מחד, ומחוסר הבנה של המתרחש והנשאל בביה"ד -

מאידך. ולכן אין לראות באשה כפרנית, ואין לסתור את נאמנותה עקב כך.

לאור זאת דוחים את תביעת בנות המנוח לחייב את האלמנה להחזיר את \$5500 שנטלה.

באשר לתביעה שנטלה כספים נוספים. תביעה זו לא הוכחה, ובודאי שאין להוציא ממון בתביעה לא מוכחת.

ז. חשבון עו"ש משותף

למנוח ולאמנה היה חשבון עו"ש משותף בבנק המזרחי בת"א. חודשיים לאחר פטירת המנוח, פנתה האלמנה לסניף הבנק וביקשה למכור את נירות הערך, ואת תמורתם להעביר במזומן לידה. הבנק ידע שאחד השותפים בחשבון נפטר, ובכל זאת איפשר לאמנה לפעול בחשבון ולהעביר את הכסף לרשותה.

בפנינו עומדת שאלת דינו של חשבון עו"ש משותף, זכויות של שותף בחשבון, כששותף אחר הלך לבית עולמו, ומה הדין כשהשאיר השותף המנוח צוואה. על-מנת לדון בשאלות אלו, לענ"ד יש לבחון את נוהלי הבנק בנידון זה, שהרי ברור שכל המתעסק עם הבנק, על דעת נוהלי הבנק הוא מתעסק, ויש בכך תנאים שבממון לפעול ע"פ הוראות ונוהלי הבנק. בכגון זה עלינו אף לבחון את הפסיקה המשפטית המחייבת את הבנק (ראה מש"כ בחלק א כא/א).

בחשבון עו"ש משותף "או/ו", שבו מספיקה חתימה של אחד השותפים על-מנת למשוך כסף מהחשבון, חותמים השותפים על סעיף שענינו "אחר אריכות ושנים", וז"ל:

"במקרה של פטירה של אחד או אחדים מאתנו, יהיה לנותריים בחיים ... הזכות הפיקוח והבעלות על כל הסכומים שיעמדו אז ולאחר מכן לזכותו של אותו חשבון ... ולא תחול עליכם אחריות כלפי כל אחד ואחד מאתנו או יורשינו או הבאים בשמנו בכל הקשור אל והנובע מן החשבון הזה."

גם בנדו"ד חתמו המנוח ואלמנתו על טופס שבו מצוי סעיף זה. לכאורה, לפי האמור בטופס, רשאית האלמנה, לאחר פטירת המנוח, למשוך את כל יתרת הסכום המונח בחשבון זה.

כבר ציינתי לעיל, ששומה עלינו לבדוק את הפרשנות המשפטית שנכרכה מסביב לסעיף זה, מאחר והבנק מחויב מכח החוק לעסוק אך ורק ע"פ פרשנות זו. סעיף 13 א (א), שהוסף לפקודת הבנקאות [3בשנת תשל"ו, קובע בזוה"ל:

"קבל בנק כספים ... בחשבון משותף שלגביו הותנה עם הבנק כי בפטירת אחד מבעלי החשבון יהיה בעל החשבון הנותר בחיים או מי שפועל מכוחו כדין, זכאי להמשיך לעשות פעולות בחשבון כאמור, יעמוד התנאי בתוקפו לענין היחסים שבין הבנק ובין בעלי החשבון, גם לאחר הפטירה."

בתי המשפט דנו בשאלות אלו, וקבעו מפורשות שהתניה זו מיועדת אך ורק להסדיר את מערכת היחסים שבין הבנק ללקוח, ואין בה כדי לקבוע את זכויותיהם של בעלי

החשבון ביחסים בינם לבין עצמם. הבנק, מטעמים מובנים, רצה למנוע מעצמו סיבוך משפטי במקרה של פטירת אחד מבעלי החשבון המשותף, ולכן קבע שמבחינת יחסיו עם הלקוחות, רשאים השותפים שנותרו בחיים לפעול בחשבון כבשלהם, ואין לבנק אחריות כלפי אחרים מבעלי החשבון וכלפי יורשיו של השותף המנוח (ראה: פ"ד לב (2)עמ' 1785 ולהלן, פ"ד לח (2)עמ' 145 ולהלן, פסקים תשס"ב' 407 ולהלן).
בתי המשפט (העליון והמחוזי) קבעו מפורשות שאין לראות בטופס ההוראות של הבנק, הנחתם בעת פתיחת חשבון משותף, צוואה של המוריש או מתנה שלאחר המות, אלא רק מסדירות את יחסי הבנק עם הלקוח. אחד הנימוקים לכך שאין לראות בטופס פתיחת חשבון משום צוואה, שצוואה של אדם אינה ברת תוקף אלא נעשת לפי חוק הירושה תשכ"ה, והיות וכן, טופס פתיחת חשבון בנק אינו עונה על הקריטריונים של צוואה לפי חוק הירושה. [גם כאשר טוען אחד השותפים, שהמנוח נתן לו במתנה את הכסף המופקד בחשבון המשותף, חובת ההוכחה היא על השותף ולא על הירושה, ואין בעובדת היותו פועל בחשבון כרצונו משום מוחזקות המטילה את חובת הראיה על הירושים].

לאור זאת, דיני הירושה, ובכללם צוואה, חלים גם על חשבון העו"ש המשותף. כל האמור מתייחס למצב בו אין השותף טוען שהכספים היו מלכתחילה שלו, אולם כאשר מועלת טענה זו, על-מנת לקבוע מי הבעלים על הכספים המונחים בחשבון העו"ש, יש לבחון ולבדוק מי הוא זה שהפקיד כספים בחשבון. או אם נתייחס ספציפית לנדו"ד, האם האלמנה היא זו שהפקידה כספים השייכים לה בחשבון העו"ש, או שהיה זה חשבון שבו פעל המנוח והפקיד כספים השייכים לו, אלא שנתן לאלמנה זכות למשוך כספים מהחשבון. [במקרה של הכחשה, שומה על ביה"ד לחקור ולברר. כשביה"ד לא הגיע למסקנה ברורה בחקירתו, לענ"ד טופסי ההפקדה בבנק, לא יכולים להוות ראיה שהכסף שייך לשותף החתום על טופסי ההפקדה, שהרי בהחלט יתכן ואחד השותפים הוא זה שהיה נושא ונותן בהפקדות, וגרע אף מאשה הנושאת ונותנת והיו שטרות יוצאים על-שמה, שהרי בכגון זה השטר יצא ע"ש שני השותפים, וע"כ אין טופסי ההפקדה יכולים להוות ראיה לבעלות על הכספים, ובכגון זה על ביה"ד לפשר קרוב לדין. ומ"מ השותף שתפס, אין דינו כמי שתפס ברשות, דאף שהרשה השותף (שנפטר) לבנק לתת את הכסף לשותף השני, אף שאין זה בבחינת מתנה או בעלות אלא רק במערכת היחסים שבין הבנק ללקוח, מ"מ הרי הרשה לבנק להתפס את הכסף לשותפו, ובכגון זה הוי לכאורה תפיסה ברשות, מ"מ תפיסה ברשות הינה דוקא כשהתפסו הבעלים על ספק זה, כגון בספינה שטבעה בחצי הדרך (חוו"מ שיא, ד), שנתנו לו הבעלים מדעתן ובשעת נתינה נתנו לו שיהיה מוחלט לו. ובכגון זה - הו"ל לשותף לתת לו מדעתן על-אף הספק מי הבעלים על הכסף. ובנדו"ד שלא התפסו לו הבעלים מדעתן על ספק זה, לא חשיב כתפיסה ברשות, נפק"מ בטוען התופס שמא, או בתפס לאחר שנוולד הספק, עיין בכללי התפיסה לבעל הנתיבות (סעי' יז). ע"כ נראה דהוי תפיסה שלא ברשות, ומהני מוחזקותה רק אם טוענת ברי].

כל ענין הוצאת הכספים מחשבון הבנק עלה לדין בישיבה השניה שקיים ביה"ד ביום ז' מרחשון נ"ו. וכך התייחסו לנושא האלמנה ובנה (פרוט' הדיון, עמ' 3, שורה 13 ולהלן):

"האלמנה: החשבון היה משותף. יכלתי למשוך לבד ... (שורה 17)בן האלמנה: הבנק הודיע לאלמנה שהמנוח הורה להעביר את הכספים לרשותה לאחר בדיקה משפטית. שיפנו למנהל הבנק."

בן האלמנה לא העלה - ולו גם בעקיפין - טענה או אפשרות שהכסף שייך לאמו. גם האלמנה לא העלתה טענה זו. האלמנה מסתמכת אך ורק על המציאות שהבנק - שודאי

יודע את החוק - העביר לה את הכסף, ולכן הכסף שייך לה. לאור האמור לעיל הכסף שהיה מופקד בחשבון העו"ש שייך למנוח, והוראות העזבון חלים עליו.

ח. הוראת מוטב בקופת גמל

בנדו"ד היה למנוח קופת גמל, כשהאלמנה הינה המוטבת לאחר מאה ועשרים של בעל קופת הגמל (המנוח). האם גם ביחס לקופת הגמל חלה הצוואה? השאלה הנשאלת - האם צוואה גוברת על הוראה מפורשת בקופת גמל שפלוגי הוא המוטב לאחר אריכות ימים ושנים, או שהוראה זו גוברת אף על צוואה מאוחרת. גם בנידון זה יש לבחון את הוראת החוק, מאחר וכל המתעסק עם קופות הגמל, על דעת הנהוג בקופה הוא מתעסק, והקופה אינה עוסקת אלא ע"פ הוראות החוק והחקיקה שנכרכה בעקבותיהן.

לענין זה יש שני חוקים רלוואנטיים, סעיף 147 לחוק הירושה, וסעיף (36) לחוק החוזים. סעיף 147 לחוק הירושה, הינו בגדר הוראת חוק מרכזית הקובעת את מעמדם המשפטי של כספים שבידי קופת התגמולים. סעיף זה קובע בזוה"ל:

"סכומים שיש לשלם עקב מותו של אדם ע"פ חוזה ביטוח, ע"פ חברות בקופת קיצבה או בקופת תגמולים או ע"פ עילה דומה, אינם בכלל העזבון, זולת אם הותנה שהם מגיעים לעזבון."

לפי"ז אין כסף שבקופת גמל מתחלק לפי דיני ירושה, אלא משולמים ע"פ הוראה שנתן המוריש בחייו. אולם החוסך בקופה יכול לתת הוראה ולהתנות שהכספים יהיו כלולים בעזבונו. השאלה היא אם התנאה זו יכולה להכלל בצוואה שעורך המנוח, ולא במסגרת הוראה מיוחדת לקופה.

שאלה זו נידונה בביהמ"ש העליון (ראה: פ"ד מז (104) 5 ולהלן). ביהמ"ש קבע שתשובה לשאלה זו נלמדת מסעיף (36) לחוק החוזים:

"בחייב שיש לקיימו עקב מותו של אדם - ע"פ חוזה ביטוח, ע"פ חברות בקופת קיצבה או בקופת תגמולים או ע"פ עילה דומה - רשאי הנושה, בהודעה לחייב או בצוואה שהודעה עליה ניתנה לחייב, לבטל את זכותו של המוטב או להעמיד במקומו מוטב אחר, אף אחרי שנודע למוטב על זכותו."

לפי"ז ניתן לבטל הוראה בקופת גמל, או ע"י הוראה ישירה לקופה, או באמצעות צוואה, שהודעה עליה ניתנה לקופה (החייב). כמו-כן קבע ביהמ"ש שהודעה זו צריכה להעשות לפני מות המצוה. הנימוק לכך (פ"ד מז () 3עמ': 566)

"יש אינטרס ציבורי במניעת חיובי כפל, ובמניעת סיבוכים משפטיים והליכים משפטיים הצפויים בעקבותיהם. החיוב לשלם כספי הביטוח, הקיצבה או התגמולים, קם ונוצר מיד עם הפטירה של הנושה. צוואה יכול ותתגלה אחר זמן ... אם צוואה תועבר לידעת החייב זמן מה אחרי הפטירה, יקרה לא אחת שהחייב העביר את הכספים למוטב, ויצטרך להתמודד לאחר מכן עם תביעת הזוכים לפי הצוואה, שאינם זהים בהכרח עם המוטב."

כלומר - יכול החייב למלא בתום לב חיובו לטובת המוטב, מבלי שידע שלמעשה חייב הוא להעביר את הכספים למוטב בצוואה, ובכך ליצור סיבוך משפטי, לקופה ולמוטב

הרשום בטופסי הקופה.

[ראוי לציין שלדעת המיעוט (שם עמ' 570) אין הכרח שהצוואה תגיע לקופה בעוד בעל החשבון בחיים, אולם לדעת המיעוט ע"מ לבטל הוראה למוטב, על בעל החשבון לכתוב בצוואה במפורש את שם קופת הגמל שבה הוא חוסך, ואין בצוואה כללית שהוא מוריש את הכספים שיש לו "בקופות גמל", משום ביטול הוראת המוטב שנכתבה בטופסי הקופה.]

לאמור לעיל, האלמנה - המוטבת ע"פ טופסי קופת הגמל - הינה המוטבת הבלעדית בכספים ובזכויות בקופת הגמל של המנוח.

ט. זכות אלמנה למזונות

תנן במשנה כתובות נב, ב: "לא כתב לה ... את תהא יתבא בביתי ומתזנא מנכסי כל ימי מיגר אלמנותך בביתי - חייב, שהוא תנאי בית דין. כך היו אנשי ירושלים כותבין. אנשי גליל היו כותבין כאנשי ירושלים. אנשי יהודה היו כותבין, עד שירצו היורשין ליתן לך כתובתך, לפיכך אם רצו יורשין נותנין לה כתובתה ופוטרין אותה". הרי שיש מקומות שתלו את חיוב מזונות האלמנה במתן הכתובה, ואם רצו יורשים לתת לה כתובתה, אין לה מזונות. ואיפלו בגמ' (שם נד, א) אם הלכה כאנשי יהודה או הלכה כאנשי גליל. וכן בר"פ אלמנה ניזונת (כתובות צה, ב): איבעיא להו, ניזונת תנן וכאנשי גליל, ולא סגי דלא יהבא לה, או דלמא הניזונת תנן וכאנשי יהודה, ואי בעו לא יהבי לה.

הרי"ף (כ, ב עמוה"ר) פסק דכולי עלמא דלית להו מנהגא, כשמואל עבדי, דהיינו כאנשי גליל. וכן התוס' (כתובות נד, א ד"ה ושמואל) הביאו מרבינו חננאל דבמקום שיש מנהג, ילכו אחר המנהג, אולם במקום שאין מנהג, ינהגו כאנשי גליל, שהרי שמואל פסק כמותם, והלכתא כוותיה דשמואל. וכ"פ הרא"ש (הל' לא), והביא שכן פסק רב שרירא גאון. וכן למד הרב המגיד (אישות יח, א) בדברי הרמב"ם, "שאין היורשין יכולין לפרוע כתובתה ולסלקה מן המזונות אלא היא ניזונת על כרחם כל זמן שלא תתבע כתובתה, וכן הסכימו האחרונים ז"ל". ועיי"ש בהגהות מיימוניות ס"ק ב, שלאחר שהביא את דעת הפוסקים כאנשי גליל, כתב שיש גאונים שפסקו כאנשי יהודה, וגורסים ששמואל פסק כאנשי יהודה, וכ"ה דעת הראב"ן והראב"ה. ובשו"ע אהע"ז צג, ג, פסק וז"ל:

"... ואין היורשין יכולין לפרוע לה כתובתה ולסלקה מהמזונות, אלא היא ניזונת על כרחם כל זמן שלא תתבע כתובתה, אא"כ התנו כן בפירוש שלא תיזון אלמנתו מנכסיו, או שהיה מנהג המקום כן. רמ"א - ויכולין בית דין לתקן במקומן שהיתומים יסלקו אותה כשירצו."

ועיי"ש בח"מ (ס"ק ו) ובב"ש (ס"ק ז) שהיורשים חייבים לתת לה מזונות ג חדשים ראשונים, דכיון דאסורה להנשא מחמתו ג חדשים, יש לה מזונות בעל כרחם. ועיין בהפלאה (קו"א צג, ג) דהוא הדין לענין מעוברת ומינקת, וס"ל להפלאה דאף לאנשי יהודה הדין כן. אלא שהאבני מילואים (צג, ד) למד דלאנשי יהודה יכולים לסלקה בעל כורחה אף כשאסורה להנשא מחמתו, משום דכותבים "כל זמן שירצו יורשים", אלא דאנן קיי"ל כאנשי גליל, ויכולין בית דין לתקן כאנשי יהודה, אולם זה דוקא כשאינה מעוכבת מחמתו.

לפ"ז, כל היכא שלא תיקנו בתי הדין לסלק האלמנה בעל כורחה, חייבים

היורשים במזונותיה. והנה ביצועות יעקב (אהע"ז צג,ה), כתב וז"ל:

"וכעת נהגו בתי דינים שבישראל לסלק לאלמנה כל כתובתה כל זמן שירצו היורשים, וכל הנשאת על דעת המנהג היא נשאת, וטעמא דמילתא - כיון שהמזונות ביוקר מאד מן מה שהיה מלפנים בישראל וסך כתובתה כמו שהיה מקדם, וא"כ כל אחת לא תרצה לקבל כתובתה רק הנדוניה, ותהיה כל אחת נוטלת נדוניה שלה ותרצה להיות ניונת, לכך עשו בזה תקנה."

מדברי היצועות יעקב נמצאנו למדים על מנהג בתי הדין לסלק את כתובת האלמנה בעל כורחה. מנהג זה נזכר אף בדברי השבות יעקב (ח"ב סי' קכד), וכן פסק כותיה הבית מאיר (צג,ג), דהוי מנהג קבוע. ברם, לא מצאתי בפסיקת בתי הדין הרבניים מנהג קבוע וידוע בארצנו לענין סילוק אלמנה ממזונותיה. חיזוק לספק זה מצאתי במשנת יעקב (לגרי"נ רוזנטל שליט"א - נשים, א, עמ' רכה), וז"ל:

"והנה פה בארץ לא ידוע בברור מה המנהג בזה, אולם שמעתי מזקני גוי"ר ירושלים שנהוג שם שאלמנה מזיווג ראשון שיש לו בנים ממנה, אין מסלקין אותה, אבל באלמנה מזיווג שני שאין הבנים שלה, מסלקין אותה בסכום הנתון לשיקול דעת בית דין. ודייני בית דין בארץ לא קבעו מנהג ברור במזונות אלמנה."

הרי שאין מנהג ברור בארץ ישראל, אולם יש הנוהגים לסלק אלמנה מזיווג שני כשאינו לו בנים ממנה, בסכום ע"פ שיקול דעת בית הדין.

י. כשהאלמנה מוטבת בצואה

עכ"פ נראה שבכל ענין יש לאלמנה תביעת מזונות כלפי היורשים, הן מחמת ג חדשים ראשונים שהיא מעוכבת מלהנשא מחמת המנוח, והן אם מגיע לה סכום ע"פ שיקול דעת בית הדין, תמורת המזונות. [ובנדו"ד אין מקום לכאורה לחייב מזונות למשך כל הזמן שלא פרעו לה עדיין כתובתה, דהרי ההתדיינות על הצואה והעיכוב נבע גם (ובעיקר) מחמת תביעת האלמנה, ואילולי תביעתה, היה בית הדין מאשר את הצואה לאלתר.]

אולם בנדו"ד נראה שהיורשים פטורים מחובת תשלום מזונות אלמנה, וזאת מאחר והאלמנה הינה מוטבת בצואת בעלה המנוח, ומאחר והיא ידעה על צואה זו ושתקה. הוכחה לידיעתה ניתנה לנו בבית ד"ד, כאשר היורשים הציגו את צואת המנוח בכתב ידו, כשלצד חתימת המנוח על הצואה, יש חתימה נוספת, שאושרה וקוימה ע"י האלמנה כחתימתה. איתא בב"ב קלב, א: הכותב נכסיו לבניו וכתב לאשתו קרקע כל שהוא, אבדה כתובתה. והקשתה הגמ' שם, משום דכתב לה קרקע כל שהוא אבדה כתובתה. ותירצה הגמ', אמר רב, במזכה להן על ידה. ושמואל אמר, במחלק לפנייה והיא שותקת. רבי יוסי בר חנינא אמר, באומר לה טלי קרקע זו בכתובתיך, ומקולי כתובה שנו כאן. והקשתה גמ' שם תיבתא לכולהו הני אמוראי. ורב נחמן ס"ל, דכיון שעשאה שותף בין הבנים, אבדה כתובתה. ופירש רשב"ם, דכיון דכתב לה קרקע כל שהוא, מחלה כתובתה. עוד הביא הרשב"ם מתשי רש"י, דרב נחמן קאי בשיטת שמואל וסגי בשותקת, אבל בעל המאור (נח, ב בעמוה"ר) והעיטור (מ' מתנת שכ"מ) פירשו דדוקא שהיתה שם וקבלה בתורת שותפות. וברמב"ם (זכיה ומתנה ו, ט) מבואר דסגי ב"לא מיחת", והרב המגיד כתב דדבריו עיקר. וע"ע בב"ש קו, ד, בבית מאיר ובהפלאה (קו, ד).

ושם בגמי' (בע"ב) בעי רבא, בבריא היאך, מי אמרינן בשכיב מרע הוא דידיעה דלית ליה וקמחלה אבל בבריא סברה הדר קני, או דלמא השתא מיהת לית ליה, תיקו. ונחלקו הראשונים כיצד יש לפסוק בספק זה. הרי"ף (נח, ב בעמוה"ר) פסק:

"ולא איפשיטא, הילכך לא עבדינן בה עובדא בבריא."

לדברי הרי"ף - לא הפסידה כתובתה בבריא שחילק נכסיו וכתב לאשתו קרקע כל שהוא. וכן הביא בהג"א (ב"ב פ"ח ה"ל לד). אולם הרא"ש (שם בה"ל לד), הרשב"ם, הרמב"ם (זכיה ומתנה ו, ט - ועיין ברב המגיד שם שציין לסתירת דברי הרמב"ם, מפסקו בהלכות לפירושו במשנה) והמחבר (אהע"ז קו, א) פסקו שבבריא לא מפקינן מספק מיתמי, והפסידה כתובתה. ואף לרמב"ם נוטלת מנכסים שיבואו לו לאחר המתנה, ועי"ש ברב המגיד (בד"ה אבל מנכסים). ובנדו"ד כתב המנוח צואה בלשון: "מהיום ושעה אחת קודם מיתתי", שהיא מתנת בריא, וא"כ תליא לכאורה במחלוקת זו.

אמנם נלענ"ד דבמתנת בריא כגון זו לכ"ע הפסידה כתובתה, דהרי כל הסברא לחלק בין מתנת בריא למתנת שכיב מרע, דבמתנת בריא סברה דהדר קני משא"כ בשכיב מרע, א"כ בצואה של מהיום ושעה אחת קודם מיתתי, אף אם הדר קני, הרי שמה שיקנה כלול אף הוא בצואה וניתן במסגרת מתנה זו, וע"כ במחילתה (עשאה שותף בין הבנים) מחלה על כל הנכסים שיהיו שעה אחת קודם מיתתו, ולא יועיל לה מה שיקנה אח"כ, שהרי גם קניה זו יחולו עליה הוראות הצואה. ע"כ גם לרי"ף לא תוכל האלמנה לגבות כתובתה כשעשאה שותף בין הבנים, כשנתן במתנת בריא מהיום ושעה אחת קודם מיתתו.

יא. מדור אלמנה

ובמקרה כנ"ל שאיבדה כתובתה, האם איבדה גם תנאי כתובה, ובכלל זה את זכותה למדור אלמנה? המחבר בשו"ע אהע"ז קו, א כתב דאיבדה "עיקר כתובה ותוספת", והיינו שמפסידה גם את תנאי כתובה (עיין גם ב"ש שם ס"ק ה) ובכלל זה מדור אלמנה. ונראה ראייה ומקור לדין זה, מהא דאיתא בכתובות נג, א דהמוחלת כתובתה הפסידה גם תנאי כתובה (ולענין מזונות הבנות עיין ברמב"ם ובראב"ד פ"ט מאישות הי"ב, ואכמ"ל), משא"כ מוכרת כתובתה לא הפסידה שום תנאי מתנאי כתובה. והרי בנידון מחלק נכסיו פירש הרשב"ם, דכיון שעשאה שותף בין הבנים מחלה על כתובתה, וכיון דהוי מדין מחילה, איבדה כתובה ותנאיה.

אמנם מדברי הרשב"א בתשי' (הובאו בב"י אהע"ז סי' צד) מבואר דאף היכא שאין לה כתובה ומזונות, יש לה מדור אלמנה, ואף כשלא הוציאה שטר כתובתה, יש לה מדור, ועיין בבית מאיר (צד, א) מש"כ בזה. אמנם בתשי' שם מבואר שכאשר נתן הבעל את המדור במתנת בריא, אין לה מדור, משא"כ כשנתן במתנת שכיב מרע, לא גרע כח מתנה זו שהיא מדרבנן, מירושה דאורייתא שיש לה מדור. ודברי רשב"א אלו הובאו להלכה בחי"מ צד, ט ובב"ש צד, ח. ועי"ש בב"ש שבתחילה רצה לומר דדברי הרשב"א הינם רק למ"ד שאין טורפין למזון האשה והבנות מנכסים משועבדים, לפי שאינם כתובים, אבל למ"ד שאינם קצובים, א"כ דירה קצובה וטורפים אף מנכסים אלו, אולם מסקנת דבריו דאף למ"ד שאין קצובים אין טורפת האלמנה למדורה ממתנת בריא, ועיין בהפלאה מש"כ בזה. ומ"מ מבואר, דכאשר נתן הבעל את רכושו, ובכלל זה את מדורו, בצואה במתנת בריא (וכנדו"ד), לא תוכל האלמנה לממש את זכותה למדור, אף במקום שלא מחלה על מדור האלמנה. ואין סברא לחלק בין נתן במתנת

בריא ליורשים או לאחר, דכיון שהיורשים באים מכח מתנה ולא מכח ירושה, אין האלמנה יכולה לטרוף מהם לצורך מדור אלמנה.

[והנה לענין תקנת סילוק אלמנה מהמדור ע"י סילוק כתובתה, מצאנו מחלוקת באחרונים, עיין בשבות יעקב ח"ב סי' קכד, ובבית מאיר צג, ג, צד, א. לדעת השבות יעקב יכולים לסלק את האלמנה אף ממדור אלמנה, ובבית מאיר חלק עליו וסובר דאין לסלק, ותמה על הנהגים לסלקה מהמדור. אמנם גם לדברי הבית מאיר מיירי דוקא במקום שלא איבדה את זכותה מכח מתנה או מחילה, אבל כשמחלה או נתן הבעל במתנת בריא, לא חל השעבוד על המדור, ואינה זכאית למדור אלמנה].

לאמור לעיל, בנדו"ד מעיקר הדין אין האלמנה זכאית למדור. אולם לעני"ד מצוה על ביה"ד לבדוק כל מקרה בהתאם לנסיבותיו, ובמקרים מסוימים יש לשכנע את היורשים לאפשר לאלמנה להמשיך ולגור במדור הבעל. על ביה"ד להתחשב בנתונים, כגון: יכולתה של האלמנה להמשיך ולהתקיים ללא מדור, ע"פ הממון שיש לה וע"פ הממון שנתן לה הבעל בצואתו (מצבה הכלכלי); מצב בריאותה של האלמנה, והשפעת המעבר ממדור למדור, ממדור יציב וקבוע למדור ארעי. מה עוד שלא שמענו ולא ראינו שמסלקים את האלמנה מהמדור אף אם היא מוטבת בצואה, ואפשר שהמנהג לא לסלקה בכל ענין, וצ"ע. [בנדו"ד אין תביעה מצד היורשים לפנות את האלמנה, ואף היורשים הביעו את הסכמתם שהאלמנה תשאר במדור].

לאור האמור לעיל:

א. צואת המנוח חלה אף על הדירה הנוספת ברח' _____, הרשומה מחציתה ע"ש המנוח.

ב. האלמנה פטורה מלהשיב לעזבון את הכסף שנטלה במהלך השבעה.

ג. צואת המנוח חלה אף על חשבון העו"ש מס' _____ בבנק המזרחי סניף _____ בת"א. לאור זאת, על האלמנה להשיב לעזבון את הסכום שמשכה לאחר פטירת המנוח.

ד. הצואה אינה חלה על כספי קופת הגמל. לאור זאת, כספי קופת הגמל ישולמו למוטב בקופה.

ה. האלמנה אינה זכאית למזונות מהעזבון.

מסקנות

א. 1. בעל שקנה קרקע ושטר המכר רשום ע"ש אשתו, לדעת הרא"ש - הבעלות נקבעת ע"פ הכתוב בשטר. לדעת הרשב"א - הדבר מותנה שהאשה מוחזקת שיש לה נכסים משלה.

2. אולם כאשר האשה קנתה קרקע והשטר הוא ע"ש הבעל, לכולי עלמא הבעלות תהיה ע"פ הכתוב בשטר, דהיינו לבעל.

ב. 1. הרישום בטאבו מהווה ראיה על בעלות, וחובת הראיה מוטלת על הטוען נגד הרישום.

2.האחרונים דנים אם אי הרישום מהוה עיכוב לחלות הקנין.

ג. 1.נחלקו האחרונים בבעל חוב שתפס מיתומים קטנים והודה על-כך בבית-דין, אם מהני תפיסתו.

2.אך כשהודה על-כך בפני עד אחד, מהני תפיסתו.

ד. ניתן להשביע יורשים שבועת היסת, רק כאשר טוען התובע שהיורשים יודעים את העובדות שעליהן מבסס את תביעתו.

ה. כאשר אדם מפרט בצואתו דירה מסוימת ולא פרט דירה אחרת הרשומה על-שמו, אלא כלל את כל המקרקעין שברשותו, אין באי הפירוט משום הוכחה לאי בעלותו על הנכס שלא פורט.

ו. 1.נחלקו הפוסקים לענין מי שהוציא שטר חלק (ללא סכום), אם נאמן לטעון מהו סכום החוב.

2.יש הסוברים ששטר ללא סכום הינו פסול בגופו של שטר.

3.בנדו"ד שמוציא התובע ניר חלק עם חתימה, וטוען שבדרך זו רצה המנוח להעביר לאלמנה את הזכויות בנכס, ע"פ נסיבות המקרה נראה שלא יוכל להסתייע בנייר החלק לצורך טענתו.

ז. 1.אלמנה הטוענת על כספים שבידה שהם שייכים לה, אם יש לה ממון מיוחד שלא היה לבעלה זכות בו, הרי היא נאמנת.

2.לענין זה, דמי ביטוח לאומי יחשבו כממון שאין לבעלה זכות בהם, וכן שילומים מגרמניה (כשמדובר בזיווג שני).

ח. 1.כאשר אחד השותפים בחשבון עו"ש (או/ו) נפטר, אף אם השותפים חתמו בבנק שניתן להעביר לשותף את כל הכסף לאחר אריכות ימים ושנים, אין בהתניה זו כדי לקבוע את זכויותיהם של בעלי החשבון בינם לבין עצמם, אלא רק להסדיר את מערכת היחסים שבין הבנק ללקוח.

2.הבעלות על כספים המופקדים בחשבון עו"ש, תהיה לאחר שיקבע למי היה שייך הכסף שהופקד בבנק.

ט. 1.כספים הנמצאים בקופת גמל שע"ש המנוח, ינתנו לאחר פטירתו ע"פ ההוראה הרשומה בקופה, אא"כ נרשם מפורשות בקופה שכספים אלה הינם בכלל העזבון.

2.גם אם כתב המנוח בצואה שהוא מוריש את הכספים שבקופת הגמל לפלוני, אין הכתוב בצואה גובר על הרשום בקופה, אא"כ דאג להעביר בחייו את הצואה ולידע את קופת הגמל.

י. 1.נחלקו הפוסקים אם יכולים יורשים לפרוע לאלמנה את כתובתה בעל כורחה, ובאופן זה לסלקה ממזונותיה.

2. מ"מ בג' חדשים ראשונים שאסורה להנשא מחמת בעלה, חייבים היורשים במזונותיה.

3. כאשר האלמנה מוטבת בצואה וידעה על הצואה, הרי שהסתלקה מזכותה לכתובה ולתנאי כתובה, ובכלל זה מזונות ומדור. אך לענין מדור, לא ראינו שמסלקים את האלמנה מהמדור, אף כשהיא מוטבת בצואה.

4. האמור לעיל הינו גם אם נכתבה הצואה כמתנת בריא של מהיום ולאחר מיתה.